

Atvira širdim: Jadvyga Jonelytė-Nalivaikienė

Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė

Kai matai priešais save šitą senyvą moterį, apsigobusią ryškiai žalia skarele, su ilgais pilkšvais mūsų bobučių rūbais ir dideliais veltiniais, nelengva patikėti, kad čia ta pati tapytoja Jadvyga Nalivaikienė, kuri prieš trejetą metų (1963 m.) nustebino Vilniaus visuomenę savo talentingais, pilnais liaudiško nuoširdumo, poezijos ir betarpiškos fantazijos darbais. Ši moteris – įdomus fenomenas, visu savo šviežiu, primityviu ir savitu kūrinį pasauliu, išlaikiusiu vaikiškai atvirą žvilgsnį ir harmoningą širdį mūsų XX amžiaus sudėtingame, rafinuotame dvasiniame gyvenime ir techniškos civilizacijos sūkury, savo intuityviu sugebėjimu išreikšti natūralią, gyvą emociją, su nepajudinamu tikėjimu plastinėmis priemonėmis pasakoti prisiminimą, svajonę, legendą, įspūdį. Ir pagaliau savotišką savo biografiją, persmelktą gimtojo krašto ilgesiu ir meile.

Jadvyga Jonelytė-Nalivaikienė gimė ir augo Paškonių kaime, tarp Švenčionių ir Švenčionėlių. Minkštas, lyriškas Dzūkijos peizažas, pušys, eglėlės, balos, žali laukai ir geltona smiltis stebinančiai giliai įsmigo į jos sąmonę ir po daugelio metų tapo gyva kūrybine medžiaga, vaizduotės pagrindu ir širdies tiesa. Savo gimtajame kaime J. Nalivaikienė išgyveno tik iki 1914 metų. Karas nubloškė ją į tolimąją Odesą, iš kurios tik po keturiasdešimties metų ji grįžo į Lietuvą. Be rašto, be mokslo, be amato – Jadvyga taip ir nepriėjo kitoje aplinkoje; triukšmingame uoste išliko tokia pat paprasta lietuviško kaimo moteris. Ištekėjusi už ukrainiečio mechaniko Nalivaikos, augindama sūnų, ji tarp rūpesčių ir kasdienių įspūdžių gyveno gimtos padangės prisiminimais ir graužiančiu ilgesiu, kuris nedavė jai ramybės. „Nežinau, kaip kitiems. Ale aš vis negalėjau be savo krašto. Būdavo nueinu kur. Visi linksmiasi, o aš sėdžiu ir apie savo pušis galvoju. Rodos, moja jos man, šaukia.“ Galbūt šis didelis ilgesys ir pažadino joje kūrybinį pradą – ilgai glūdėjusią sąmonėje paprasto žmogaus aistrą kurti, išlieti susitvenkusį jausmą ir vaizduotę.

Keistas ir neįtikėtinas atrodė šis vidinis poreikis moteriai, niekada nebandžiusiai piešti. Jai reikėjo padrašinimo, ženklų ar pateisinimo. Ir šiandien, kai paklausi J. Nalivaikienę, kaip jai atėjo į galvą mintis tapyti, ji nedvejojama atsako: „Taigi nuo sapno... Argi nežinot!“ Ir parodo akimis ant senoviško didžiulio bufeto stovintį paveikslą – paslaptinę, balkšva sapno šviesa užlietą tamsaus kolorito peizažą. Ant gilaus mėlyno vandens išsirikiavę rudi namiūkščiai, apsupti tamsios žalumos. Rudas medis tiltas į ežerą, baltas arklys su geltonplauke lietuvaite – tai ji pati, kaip kadaise savo kaime – ant arklį, o greta mėlynas senelis aiškina jai paslaptinius dangaus ženklus –

švytinčią drobės juostą, paletę ir mistišką figūrą. „Tu pieši – meilę“, – sako jis.

Ar tai buvo sapnas, ar fantazija – vargu ar gali tikrai pasakyti tokie dideli žemės vaikai, kuriems realybė ir fantazija darosi nebeatskiriama, kaip gyvenimas ir svajonė apie gyvenimą. Faktas, kad keturiasdešimt su kaupu metų moteris pradėjo tapyti, parsinešusi iš Odesos turgaus dažų – kokių gavo, ir teptukų, irgi kokių jai davė (jie buvo skirti klijams). Ir iš tikrųjų tapė ji meile. Tapė ant staltiesės ceratos, ant faneros ir kartono atplaišų, slėpdama savo darbus nuo pašaiپیų akių. Tapė, nežinodama, kas yra perspektyva, kompozicija, spalvų deriniai.

Tapė, ką jautė, ką norėjo papasakoti – su netikėtu ritmu, spalvos ir kolorito pojūčiu. Vedama stichiško jausmo ir pirmapradžio vaizdavimo instinkto, ji kūrė originalias kompozicijas, betarpiškai išgyvendama gėrį ir blogį, darbą ir meilę, gamtą ir visatą. Ji sprendė savo temas užtikrintai ir naiviai, neieškodama išraiškos formų ar asociacijų, bet pačių daiktų – gyvulėlių, medžių, figūrų – kurie kalbėtų, pasakotų realybe tapusią jos viziją.

Ir šita vizija projektuojasi J. Nalivaikienės drobėse nepakartojamai savitai – su vaikišku piešinių nejudrumu, archajiškai frontaliai sustatytom figūrom atvirkštinėje perspektyvoje: priekyje mažomis, toliau didėjančiomis, arba keliais vienoje plokštumoje išdėstytais planais, taip, lyg mūsų žemė būtų plokščia. Jos darbuose dažniausiai nėra centrinio taško. J. Nalivaikienė pasakoja, vesdama žiūrovą nuo vieno paveikslo kampo iki kito. Ir kiekviena detalė, nutapyta su meile ir rūpestingumu, čia turi savo paskirtį bei reikšmę.

J. Nalivaikienei kūryba dažniausiai yra kaip kompensacijos aktas – noras praturtinti savo kasdienybę, papildyti ją tuo, ko ji ilgisi, kas jos suvokime sudaro pilną gyvenimą, tartum grąžinti sau „prarastą rojų“. Tai natūraliam liaudies žmogui būdingas gamtos, žemės, kaimo buities poreikis, tai jos Dzūkijos prisiminimas. „Kaimą myliu, vis prisimenu, – sako J. Nalivaikienė. – Kai nuvažiuoju, į laukus išeinu, pamirštu, kiek man metų. Vėl jauna esu, atrodo.“ Kaimo motyvai bene gausiausi ir labai įvairūs J. Nalivaikienės kūryboje, bet juose nėra idilės, susaldinto sentimentalumo. Jie turi subtilų Dzūkijos kaimo koloritą. Dažnai šie motyvai tartum nudažyti vaikiškų prisiminimų šviesa: saulėti, skaidrūs, su žaislinėmis gyvulių figūrėlėmis ir mažesniais už pėdus žmogiukais, sustatytais lyg molinės lėlės greta gubų, žąsų ir vežimų. Žmonės ir gyvuliai čia lygiomis teisėmis įaugę į peizažą, kaip didelio nesibaigiančio gamtos paveikslo dalys. Pilnos poezijos ir lengvo humoro J. Nalivaikienės „Rugiapjūtės“ – geltonos kaip

Jadvyga Jonelytė-
nalivaikienė, 1966 m.

pati saulė; ir minkštučiai garbanoti avinėliai ar balti dekoratyvūs arkliukai, šviečiantys žalioj žalioj pamiškėj; ir nauju motyvu įsijungiantis „Kukurūzų nuėmimas“. Šie darbai stebina minkštom, lyg iš vilnos, faktūrom, šilta emocija ir liaudišku suvokimu, kuris tartum atsikartoja spalvų deriniais, dekoratyviom figūrom iš mūsų audinių, skrynių raštų ir drožinių. Tai tarsi intuityviai pagauti etnografiniai bruožai, kuriuos ji išsaugojo, kaip ir savo dzūkišką tarmę.

J. Nalivaikienė ypač gyvai ir betarpiškai jaučia gamtą. Tai dosniausias jos poezijos šaltinis. Beveik kiekvieną paveikslą užpildo vešli žaluma – gamtos gyvybė, kuri tartum netilpdama rėmuose auga nuo krašto ligi krašto, mažai vietos palikdama horizontui. Jos darbuose dangaus nedaug, daug žemės ir to, kuo ta žemė gyvena. Pereinamom žalumo spalvom ji nutapo ažūrinus medžius ir pievų faktūras, smulkiais subtiliais žiedais išmargina ežerų pakrantes, apaugina minkštais krūmokšniais balas ir į šitą žalią pasaulį paleidžia gyventi gandrų, baltas žąsis, paršelius, vilkus, meškas ir žmones. „Man vis noris, kad būtų daug, kad būtų gražu. Man vis negana“, – sako J. Nalivaikienė. Taip ji, pavyzdžiui, vaizduoja „Kolūkį“: prie siauro dangaus ruožo geltoni kolūkio pastatai, o nuo jų žemyn per didelį drobės plotą tęsiasi žalias, iš rudų kamielių vertikalių suaugęs miškas, o dar žemiau – upė, ir žvėrys prausia savo vaikus, ir medžiotojas su šautuvu sėdi pušyje. Nors J. Nalivaikienės darbuose intensyvus žemės gyvenimas gausiai užpildo paveikslo erdvę, bet visada juose daug šviesos. Dažnai dangaus krašte šviečia didžiulis gelsvai rausvas saulės kamuolys ar šilta, kiek oranžinė mėnulio pilnatis. O jei ir nėra paveiksle pačios „sauliulės“, jos akcentai pasikartoja geltonose gubose, ir pati žaluma kupina šviesos ir virpančio oro.

J. Nalivaikienę itin traukia tas gamtos gyvenimo pilnumas, nuolatinis atsinaujinimas ir gyvybės džiaugsmas. Ji nemėgsta tapyti žiemos, nė rudens, ir jos paveiksluose dažniausiai klesti brandus vasaros metas, jaunystės grožis, ir visi žmonės – jauni. Tuo ji savotiškai nori išreikšti savo liaudišką filosofiją: „Viską gamtoj valdo jaunumas, ir gamtos šeimininkai yra jauni žmonės“. Kartais šiai minčiai J. Nalivaikienė paskiria darbą, pabrėždama ją naiviu simboliu: peizažo centre, virš miško, virš viso knibždančio žalio gyvenimo ji įkomponuoja lyg iš senų albumų išimtus du jaunus veidus *on face* – apvalius, laimingus, raudonskruosčius („Šeimininkai gamtos“), arba savo portretą – lygiai tokį patį, kaip ir visi jos tapomi veidai („Atminimas“). Tie centre įkomponuoti portretai pasirodo tada, kai J. Nalivaikienė ne tik pasakoja prisiminimą ar išpūdį, bet nori įteigti savo gyvenimišką išmintį, pamokyti, išaukštindama gėrį, jaunystę, dorovę. Taip dramatiškam tamsiai mėlyname miško peizaže ji gąsdina ir baudžia girtus jaunuolius, priešingame kampe nutapydama Riaubos velnius ir pabaisas, o tam, kuris miega, kaip mėlynas pagaliukas, parvirtęs į žolę, ji padovanoja sapną: virš miško išplaukiančią su gėlių puokšte geltonplaukę besišypsančią mergaitę – gėrio ir meilės pažadą.

Sapnai J. Nalivaikienei – neatskiriami realybės dalis. Jie menininkei svarbūs, reikšmingi. Vienas įdomiausių J. Nalivaikienės darbų yra „Taikos sapnas“. Išlaikyto rusvo ir tamsiai žalio kolorito, pilnas dramatiškos įtampos ir paslapties, šis paveikslas

jadvyga nalivaikienė. *Šeima*. kartonas, aliejus. 70x105 cm. Lietuvos dailės muziejus, Lm-1416. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. *Odesos uoste 1917 metais*. kartonas, aliejus. 119,5x135 cm. Lietuvos dailės muziejus, Lm-1415. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. *Prie stalo*. kartonas, aliejus. 70x50 cm. petro r epšio nuosavybė. vytauto balčyčio nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. *Vyšnios žydi*. kartonas, aliejus, tempera. 106x78,5 cm. Lietuvos dailės muziejus, Lv-213. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga naliveikienė. *Sodyba*. kartonas, aliejus. 73x102 cm. Lietuvos liaudies kultūros centras. vytauto balčyčio nuotrauka

jadvyga naliveikienė. *Žvejų kolūkis*. kartonas, aliejus. 77x104 cm. Lietuvos liaudies kultūros centras. vytauto balčyčio nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. *Mėnulio fantazija*. kartonas, aliejus. 79x105 cm. Lietuvos dailės muziejus, Lv-452. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. *Jūratė ir Kastytis*. kartonas, aliejus. 49,5x70 cm. Lietuvos dailės muziejus, pg-1016. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. Žiema. kartonas, aliejus. 80x110cm. Lietuvos dailės muziejus, Lm-2811. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. Vestuvės. klijuotė, aliejus. 94x117 cm. Lietuvos dailės muziejus, pg-1017. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. *Sapnas*. Apie 1960. kartonas, aliejus. 73,5x104 cm. Lietuvos dailės muziejus, Lv-1375. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. *Dainų šventė*. Klijuotė, aliejus. 113x144 cm. Lietuvos dailės muziejus, pg-233. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. *Mano šeima*. klijuotė, aliejus. 83x115 cm. Lietuvos dailės muziejus, pg-1019. tomo kapočiaus nuotrauka

jadvyga nalivaikienė. *Gedimino sapnas*. kartonas, aliejus. 50x70 cm. Lietuvos dailės muziejus, Lm-2804. tomo kapočiaus nuotrauka

ypač įdomiai sukomponuotas: ritmiški J. Nalivaikienės miškų medžiai, rudom šaknim subridę į dzūkišką smiltį, užima du trečdalius drobės, o dešiniajame kampe dviem lygiagretėm eilėm išrikiuotos pusiau įaugusios į žemę žmonių figūros tiesia vienos kitom rankas; ir apačioje upė – lietuviška J. Nalivaikienės Elbė. „Neduok Dieve, kad anas nesugrįžtų, tas vokietis. Kaip aš bijau dabar karo“, – kalba J. Nalivaikienė, sunkiai išgyvenusi karo metą Odesoje. Ir šitos pačios minties vedama, ji tapo paveikslą istorine tema „Lietuviai veja kryžiuočius“ – rūstoką, pilną legendų nuotaikos ir poezijos, su raudonais žarų atspindžiais ant plytų pilies ir baltais žirgų ir apsiaustų akcentais.

J. Nalivaikienė mėgsta skaityti „istoriją apie lietuvius“. Ji ieško istorinėse temose ir legendose narsumo, grožio, stiprybės bruožų ir poetiškos fantazijos, ieško savo įspūdingai vaizduotei impulsų. Tai irgi savotiška kompensacijos forma kūrybingai prigimčiai, neišsitenkančiai kasdienybės rėmuose. Sapnai ir legendos įneša į jos pasaulį fantastikos elementą, kuris paskui natūraliai įauga į šios dienos realybės suvokimą („Verkia“ ir kt.). Kiekvienas išgirstas ar perskaitytas siužetas transformuojasi jos sąmonėje ir įgauna elementariai paprastą ir nuoširdžią savito matymo formą – jis tartum nusavinamas. Ir J. Nalivaikienė pasakoja legendas, istorinius motyvus lyg savo prisiminimus, įliedama į juos savo emocingą gamtos jutimą. Čia ji vėl tapo intensyviai žalius savo miškus, rūpestingai išdėsto pagal siužetą grupėmis statiškas mažas figūras, lyg iš vaikiškų piešinių iškirptus baltus arklius, piktus tamsius vilkus ir visur – savo mylimus gandrus. Ir su didele menininkės intuicija ji nuolat keičia spalvų derinius, žalio ir rudo gradaciją, ritmus, apšvietimą – kuria kitą nuotaiką („Gedimino sapnas“, „Legenda apie veidrodi“, „Verkia“). Net iš tų pačių elementų sukomponuoti J. Nalivaikienės darbai nesikartoja, neatsibosta – jie natūraliai auga iš to ilgai neeksploatuoto žalio ir dosnaus žemyno, ir kiekvienas jų kaip vaisius turi savo spalvą, kvapą ir grožį.

J. Nalivaikienės darbuose fantazija ir realybė dažnai jungiasi su tiksliau stebėjimu. Tai, ką yra mačiusi, girdėjusi ir susikūrusi savo vaizduotėje, ji nori papasakoti pilnai, su detalėmis, įvairiapusiškai perteikti motyvą. Šita tendencija ypač ryškėja ten, kur J. Nalivaikienė kuria platų panoraminį vaizdą ar siužetišką buitinę sceną. Taip nutapytos yra jos didelės kompozicijos „Joninės“, „Dainų šventė“, kur įspūdingi gausių statiškų figūrų ritmai įkomponuoti į Vilniaus peizažą su visais būdingais atributais (Neris, pilies bokštas, namai ir t. t.). O išsiskiriančiame iš kitų spalviniu ir įdomiu plokštuminiu sprendimu „Vestuvių“ paveiksle ne tik uoliai išdėstomos atvirkštinėje perspektyvoje svečių, jaunųjų, tėvų ir muzikantų figūros, bet ir su atidžiu rūpestingumu spalvingai padengiamas vaišių stalas, išmarginamos palangės, užuolaidos, ant sienos pakabinamas paveikslas, o pirmame plane meistriškai ištiesiamas ant rudų grindų tamsiai žalias takelis. Šis J. Nalivaikienės motyvų tikslumas ateina iš jos stiprios vaizduotės, iš gyvo su visomis detalėmis matymo, ką ji nori pavaizduoti, ir niekada nesiriša su aplinkos kopijavimu. „Viską piešiu iš galvos“, – prisipažįsta J. Nalivaikienė. Ir tikrovės įspūdis jai tėra tik grūdas, iš kurio ji išaugina savo poetiškos fantazijos medį. Net ir tapydama namą, kuriame ji gyvena, – papilkėjusį, niūroką Filaretų gatvės namą – ji

sukuria poetiškiausią darbą, suteikdama jam gilų koloritą ir savo emocinį nuspalvinimą. Ji intensyviai raudonai nudažo stogą ir langus (tiksliai septynis), šviesiai išbaltina fasadą, o priešais namą su meile, kruopščiai tapo margus, žydinčius darželius ir žalią veją. J. Nalivaikienei reikia, „kad būtų gražu“, o jos liaudiškame suvokime – koks gi grožis be darželių. „Mūsų kaime visur darželiai, prie kiekvieno namo“, – sako ji. Darželiais apsošina ji ir „Kauno marių“ pakrantę (kurios ji nėra mačiusi), greta mėlynų sunkvežimių padžiauna minkštų potėpių ažūrinius tinklus (jie irgi panašūs į apvalius darželius), o jūroje leidžia plaukioti auksinėms žuvelėms. Taip jos vaizdiniame mąstyme nuostabiai persipina tikslumas ir poetinė fantazija, sugalvota ir pamatyta pereina viena į kitą. Ir dabarties išpūdžiai, kuriuos ji renka atvira ir imlia širdim, įsijungia į betarpišką vaizduotės pasaulį su tokiu pat naiviu paprastumu, nekeisdami jo specifikos, negriaudami primityvios harmonijos: virš seno lietuviško kaimo lekia kosminės raketos, žaliuoja garbanoti kukurūzai ir, įaugę į senamiesčio peizažą, stovi mažučiai S. Nėris ir P. Cvirka, be galo panašūs į visus kitus J. Nalivaikienės žmones.

Daug gražių ir įvairių darbų yra nutapiusi J. Nalivaikiene. Iš Odesos ji parsivežė tik keletą ir ypač daug kūrė, grįžusi į Lietuvą. Dabar jos paveikslus sunkoka būtų ir suskaičiuoti: daugybė jų namuose, Užupyje, nemaža pasklidę po žmones, dailininkus, muziejus. Šiandien J. Nalivaikiene jau gana plačiai žinoma tapytoja, dalyvavusi bene penkiose liaudies dailininkų parodose, apdovanota garbės raštais. Šitą paprastą moterį nuoširdžiai jaudina augantis jos darbų populiarumas ir dėmesys. Ji kaip brangų turtą rodo savo apdovanojimus ir kiekvieną kartą pasakoja, kokį didžiulį išpūdį jai padarė pirmoji paroda 1963 metais. Ten ji pro ašaras pasakiusi pirmą ir turbūt vienintelę savo kalbą: „Sena šaknis darže buvau, o jaunimas atbėgo, palaistė, ir aš ėmiau žaliuoti. Va – mano žiedai“.

Iš tikrųjų J. Nalivaikienės kūriniai – reto talento žiedai, saviti ir dosnūs, sugėrę daugelį lietuvių liaudies meno bruožų, šiandien jie – vienas įdomiausių ir ryškiausių reiškinų mūsų liaudies tapyboje. Įdomūs jie ir bendroje primityvaus meno panoramoje. Mūsų šimtmetyje išaugęs didelis susidomėjimas šių, vadinamųjų „šventos širdies“, „instinkto menininkų“, kūryba atranda vis naujas, tylias ir atviraširdes salas triukšmingame dailės pasaulyje; ir mūsų J. Nalivaikienės darbai yra greta jugoslavų (J. Generaličiaus, M. Virijuso, E. Feišo), lenkų (Nikiforo, T. Ociepkos), gruzinų (N. Pirosmišvilio) ir kitų tautų liaudies menininkų kūrybos. Kupini nepakartojamo grožio ir paprasto nuoširdumo, J. Nalivaikienės kūriniai įeina į brangų mūsų kultūros fondą.

Kultūros barai, 1966, Nr. 3, p. 38–41.

* * *

A publication of Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė in *Kultūros barai*, 1966, Nr. 3, reviews the life and creation of a unique Lithuanian self-taught primitivist artist Jadvyga Jonelytė-Nalivaikiene (1897–1969). Her world-view and interpretations of imagination inspired themes, stories and experiences as well as impressions of the author from the meetings with the artist are presented.